

יחסי הכוחות הכמותיים בין ערבים ליהודים לפני שלושים שנה

● עמיהוד ישראלי

1. הכוחות הבריטיים

באוקטובר 1947 בארץ ישראל המערבית שלושה אנדי-כוחות צבאיים וצבאיים למחצה. הגדול שבכולם היה הצבא הבריטי, שמצבתו הכוללת הגיעה ל-81,330 חייל (ללא שירותי-עזרה ואנשי-מטות). הכוחות הבריטיים כללו 72,000 חייל בורעות היבשה, 5,100 אוויראים ואנשי ר.א.פ., 4,100 אנשי מישטרה ובלשתי; ר-130 - אנשי הצי המלכותי. בכפוף לצבא הבריטי עמדו חיילי "הלגיון הערבי" (7,400 מגויסים) וכן 3,000 מגויסי חיל-הספר, ובס"ה - 10,400 מגויסים ערביים מאומנים תחת פיקוד בריטי.

הפיקוד הגיאוגרפי של הצבא הבריטי - פרט לריכוזים מסויימים בירושלים ובסביבות בית-שאן - התמקדה, רובה ככולה, בשפלת-החוף, מערבית למסילת-הברזל חיפה-לוד, כלומר במרחבים שאוכלסו ע"י יהודים. ריכוזי הצבא העיקריים חנו בגזרות חיפה-עכו (סנטג'ון), טירת-הכרמל, חדרה, מחנות פרדס-חנה, סרפנד (צריפין), מג'ד (אשקלון) ורפיח.

"הלגיון הערבי" היה כפוף, כאמור, עד למאי 1948 לפיקוד בריטי והשתתפותו בפעולות עוינות היתה, למעשה, מוגבלת: הוא נטל חלק בפעילות ערבית ליד שכונת נשר בסמוך לחיפה, והשתתף בהפגזת קיבוץ גשר בשלהי אפריל 1948 (מתוך שטח ירדן). התקף שירה יהודית ליד בית-נבאללה (ינואר 1948), והיה מעורב בהתקפה על הישובים שמצפון לירושלים (נווה-יעקוב, עטרות) אולם עד לפלישת צבאות-ערב עסק "הלגיון הערבי" בהתארגנות, איבטוח וקליטת גדודי חי"ר שהוילו מקרב הפלוגות המשתחררות של חיל-הספר העברי-ירדני, שפורק מספר חודשים קודם לכן.

2. הכוחות הערביים

ערביי א"י המערבית נאמדו בשנת 1946 ע"י ממשלת המנדט בכ-1.2 מיליון נפש. אולם גם לפי המקורות הבריטיים היה זה נתון מוגזם למדי. קרוב לוודאי, שבנובמבר 1947, שהו בארץ ישראל כמיליון ערבים, או ליתר דיוק 1,020,000 נפש, רובם ככולם (כ-900,000) מוסלמים, וכ-65%-63% פריים. הדרוזים מנו ב-1946 כרבעה, ומקומות ריכוזיהם לא השתנו. בכאנו להעריך את הכוחות הערביים הסדירים למחצה שפעלו עד מאי 1948 - אין בידינו אלא אומדנות גסות ומסתבר שאף

המקורות הערביים התקשו להעריך את מספרי לוחמיהם בפועל בהיעדר נתונים מהימנים. פוטנציאל הלוחמים הערביים התרכז סביב סגל ותיקי הפנופיות מהשנים 1936-39, אך ללא תשתית ומערך-אירגוני קבוע. בנוסף לכך, התקיימה בישוב הערבי מסורת ה"פועה" (אזעקה), היינו הקריאה לדגל של השבאב-הכפרי או בני השבט לצרכי פעולה מסוימת אד-הוק. כתום הפעולה היו הנקראים מתפורים. מאגר נוסף לכוח הלחימה הערבי נשאב ממשוחררי הצבא הבריטי. הסטטיסטיקה הרשמית נקבה ב-9,000 משוחררים, אולם נתון זה היה מוגזם, שכן הוא לא הביא בחשבון את העריקים והמתגייסים חליפות. נראה, שמספרם הריאלי לא עלה על 6,000 ואימוניהם לא חרגו מתחום הפרט והכיתה, אולם מיסגרותיהם היו בגדלי פלוגות. ההערכה המקובלת היא, שיש לראותם כפרטים בעלי אימון צבאי מסויים, אך לא כמיסגרות-לוחמות. שני אירגוני שבאב מתחרים התקיימו בקרב ערביי ארץ ישראל - הנג'אדה (בחסות החוסיינים) והפיתווה, אלא שמישקלם הכמותי והפוטנציאלי היה זעיר, הן מחמת סכסוכי מנהיגים וחולות והן מחמת השתמטות של הנוער העירוני הערבי. קשה, כאמור, לאמוד את השבאב-המאורגן, אולם רשומים במיסגרות אלה יהיו בבחינת אומדן נדיב ביותר. לאלה יש להוסיף כמה אלפי שוטרים, נוטרים וגאפירים, אם כי סביר יותר שמספר המאומנים שבהם לא עלה על 1,500.

סיעה נוסף לערביי ארץ ישראל בכוח-אדם מאומן הגיע באמצעות מתנדבי חו"ל, כגון - "צבא-ההצלה" של קווקגי ויחידות המתנדבים מסוריה ומעיראק בפיקודו של אדיב שישכלי (לימים נשיא סוריה). במחנות בסוריה התאמנו לסירוגין כ-5000 לוחמים (מהם רק כ-1,000 פלסטיניים). אם נצרף, אפוא, את ככל האומדנים המשוערים, תוך התייחסות זהירה ביותר לנתניהם, נקבל פוטנציאל ערבי לוחם צנוע למדי ערב מלחמת השיחור. מרפיכו העיקריים באו מקרב צבאות סדירים ("הלגיון הערבי" ומשוחררי חיל-הספר שנקלטו על-ידיו), אך לא הופעלו עד למאי 1948; אירגונים צבאיים-למחצה (הנג'אדה והפיתווה); כוחות-מישטרה וכוחות עזר (נוטרים וגאפירים); משוחררי הצבא הבריטי; וסגלים של אנשי-כנופיות.

לוח 1 - אומדני הפוטנציאל הפלסטיני הלוחם באוקטובר 1947

אומדן	הלגיון הערבי וחיל-הספר	משוחררי הצבא הבריטי	נג'אדה ופיתווה	שוטרים ונוטרים	כנופיות ומתנדבי חו"ל	ס"ה
מכסימום	10,400	9,000	3,000	2,500	5,000	29,900
מינימום	7,400	6,000	2,000	1,500	4,000	20,900

ב-716,700 נפש, וגילאי 20-44 תפסו 43.9% מסך זה, היינו 314,800 נפש, ומהם - 50.06% גברים. כהנחה שמרבית הגברים בגילאים אלה היו מגויסים, הרי שהכוח הצבאי הישראלי בשלהי מלחמת-השיחור הגיע לכ-157,000 מגויסים, לא כולל נשים.

אולם בסתו 1947 היתה המצבה הפוטנציאלית קטנה יותר, אך הנתונים מוכרים בדיוק ניכר: - מנגנון-הקבע של ה"הגנה" כלל 420 מגויסים מקבלי-משפורת, שהו את התשתית האירגונית, השירותית וההדרכתית של כל המערך-הלוחם. מישטרת הישובים-העבריים, שגויסה לפי צו המוסדות דאז, כללה באוקטובר 1947-1792 נוטרים. הפלמ"ח - ערב מלחמת העצמאות - אורגן ב-11 פלוגות פעילות ו-4 פלוגות עתודה. בסתו 1947 צורפו הפלוגות ל-4 גדודים (גדוד-העמק, גדוד-הנגב, גדוד-הגליל וגדוד "היחידות המיוחדות" ובכללן פל"ג, אוויראים וסיירים. מצבת-הכוחות הגיעה ל-2,100 לוחמים בפועל בתוספת כ-1,000 לוחמי-עתודה. החי"ש (חיל-השדה), שאמרו היה לגייס את גילאי 18-25, גייס בפועל לא יותר מ-9,500 לוחמים במיסגרות פלוגות מבחינה טקטית ובמערבים גדודיים מבחינה מנהלית. החי"מ (חיל-המישמר המרחבי) אמרו היה לכלול בשורותיו את גילאי 25+ (באוקטובר 1947 עמדה מצבתו על 32,000 איש רשומים, אולם בפועל היו מיסגרותיו גדולות יותר. מאגרי-מגויסים אחרים נמצאו מקרב משוחררי הצבא הבריטי והבריגדה היהודית. בשלהי מלחמת-העולם השנייה הגיע מספרם לכ-27,000 חייל, וכולם נמצאו מקומם במיסגרת הישוב המגויסי. גמ"ל (גיוס חו"ל של עולים חדשים) ומח"ל (מתנדבי חו"ל) - יהודים ושירתו בצבאות-הבריט ותרמו בשלב מאוחר יותר לאווירה, לחיל-הרפואה ולתותחנים של צה"ל - השלימו את פוטנציאל הכוח הלוחם, אם כי עד למאי 1948 מישקלם הכמותי היה זעום. סיכום הפוטנציאל הלוחם של הישוב היהודי בארץ ישראל מתווה את התמונה הבאה: -

האומדנים נעים, אפוא, בין 29,900 לוחמים לבין 20,900 כלומר ביחס של 1:1.4. מכיון שאומדנים אלה כוללים את "הלגיון הערבי" וחיל-הספר, שפעילותם העוינת היתה מצומצמת ביותר עד למאי 1948, הרי שניתן לנכות מהיחידות הלוחמות בפועל. או אז יצטמצם הפוטנציאל הערבי-הלוחם ל-19,500 איש (מכסימום) או ל-13,500 (מינימום). הנתונים אלה יש לצרף את הכפריים-המקומיים שהצטרפו ל"פועה", בעקבות אנשי הכנופיות או הלוחמים, כדי 500-800 גברים בממוצע לכל "מבצע" מקומי. כן יש להביא בחשבון את הגדודי-הדרוזי (500-400 לוחמים), שפעלו כשכירי חרב בקרבות רמת-החון (אפריל 1948) ולא יָספו. כערך-מוצע ביותר, אך סביר לחלוטין, יתקבלו כ-16,500 לוחמים ערביים בכל ארץ ישראל המערבית כפרוס מלחמת-השיחור. בהתחשב בכך ש-3,000-4,000 מלוחמים אלה היו בחזקת מתנדבים ערביים מחוץ לארץ ישראל - יקטן חלקם של הפלסטיניים במצבה עד ל-12,500 או 13,500 לוחמים. יחסית לאוכלוסייה הערבית בארץ ישראל באותה עת - היה זה פוטנציאל לוחם מיוערי: בין אחוז ורבע לאתנו ושליש בלבד מכלל האוכלוסייה הערבית דאז (1.323%-1.225%). ראוי לציין לצרכי השוואה, כי ס"ה הכוחות המזוינים של מצרים מכלל אוכלוסייתה אשתדק, היינו בשנת 1977, לא הגיע לאתנו אחד (0.897%), בעוד שהכוחות המזוינים של סוריה למשל, תפסו אשתדק כשלושה אחוזים (2,983) מכלל אוכלוסייתה. אולם בל נשנה, כי בהשוואת הפוטנציאל הלוחם של ערביי ארץ ישראל (1947) עם מצרים וסוריה (1977) חוצץ פער כרונולוגי של 30 שנה!

3. הכוחות היהודיים

בדצמבר 1947 מנה הישוב היהודי בארץ ישראל 630,000 נפש, ובמאי 1948 650,000 נפש, היינו רק 5.7% - 5.6% מסך יהודי העולם. בנובמבר 1948 נאמדו יהודי ארץ ישראל

לוח 2 - אומדן הכוח היהודי הלוחם באוקטובר 1947

האירגון	מנגנון ההגנה	נוטרים	פלמ"ח	חי"ש	חי"מ	אצ"ל ולח"י	ס"ה
	420	1,792	3,100	9,500	32,000	3,000	49,712

מקורות כלליים:

- 1 מסכ"ל, ק. חינוך-ראשי, פרקים בתולדות ההגנה (פרקים 5-7)
- 2 מסכ"ל, ק. חינוך, ענף הסטוריה - מלחמת העצמאות, עמ' 3-14.
- 3 ספר הפלמ"ח, כרך א', ופרקי הקדמה לכרך ב'.
- 4 "מורשת-הגבורה" - הוצאת "מערבית".

• ר' ש.ס.ל. 1977, לוח כוז, ע' 21.

אם נוסף לאומדן זה את אנשי-המשקים החקלאיים, שלא נכללו במצבת החי"מ, וכן תיגבורות ראשונות מחו"ל, כי אז נקבל מספר עגול ומינימלי של כ-50,000 מגויסים, יש לזכור כי נתונים אלה כללו גם נשים בח"מ ובפלמ"ח בתפקידים שירותיים בעיקר. מהגלעין הלוחם בפועל יש לנכות את מגויסי החי"מ הקשישים ואנשי-ההגנה-המרחבית, והתוצאה המתקבלת עומדת על כ-18,000 לוחמים בגילאי 18-30 וברמות-אימון שונות. מהאוכלוסייה היהודית באותה עת הגיע כלל הכוח המגויסי ל-7.9%, ואילו הגלעין-הלוחם בפועל תפס 2.86% מסך האוכלוסייה.

אולם המסקנה החשובה ביותר היא, שליושב היהודי בארץ ישראל בסתו 1947 היה יתרון כמותי ברור על ערביי ארץ ישראל בכל חישוב אויזוה של יחסי הכוחות המגויסים. קבענו לעיל כערך ממוצע של 16,500 לוחמים ערביים (בלי "הלגיון הערבי" וחיל-הספר), לעומת כ-18,000 לוחמים יהודיים בפועל. יצויין, כי אומדנים אלה מתייחסים רק להיבטים הכמותיים ותול"א. לא הובאו בחשבון רמת-האימון, המוטביציה, המערך-האירגוני, המערכת הלוגיסטית, מצבורי הנשק והתחמושת. מכל מקום, אם מנוכמבר 1947 ועד לאפריל 1948 נקטו דוקא הערבים ביוזמה התקפית, ואילו הכוחות היהודיים העדיפים הסתפקו בחימה חלופית, ואילו הכוחות בעוצמה ואף לא ממחסור בכוח-אדם. שדוע ניגטקה סקטיקה זו - זהו נושא מחקר הפלסטי-פוליטי, מחקר ממיסגרת המאמר שלפנינו.